

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

PAA GRUNDLAG AF DEN AF H. WEITEMEYER UDGIVNE 3. UDGAVE
OG UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDGIVET AF

GUNNAR KNUDSEN

IV. BIND

MARIBO AMT · ODENSE AMT
SVENBORG AMT

KØBENHAVN 1923
G. E. C. GADS FORLAG

(FREDERIK GAD)

	Pag.		Pag.
Verninge (egen Komm.)	409	Vævlinge [Veflinge] (egen Komm.)	506
Viby (egen Komm.)	454	Ørslev (Føns-Ørslev Komm.)	546
Vigslev [Vigerslev] (egen Komm.)	510	Ørsted (egen Komm.)	568
Vissenbjærg (egen Komm.)	414	Østrup (egen Komm.)	470

SVENBORG AMT 587—884

Langeland 838

Taaasing 701

Ærø 873

Købstæder: Faaborg p. 611 — Marstal p. 668 — Nyborg p. 624 — Rudkøbing p. 649 — Svenborg [Svendborg] p. 592 — Ærøskøbing p. 660.

Herreder: Gudme p. 772 — Langelands Sønder-Hrd. p. 859 — Langelands Nørre-Hrd. p. 840 — Sallinge p. 712 — Sunds p. 674 — Vindinge p. 805 — Ærø Hrd. p. 873.

Sogne (og Landkommuner):

	Pag.		Pag.
Aaby, se Vester-Aaby.		Hellerup (Søllinge-Hellerup Komm.)	834
Aarslev (egen Komm.)	837	Herrested (egen Komm.)	830
Aastrup (egen Komm.)	719	Herringe (egen Komm.)	733
Allested (Allested-Vejle Komm.)	739	Hesselager (egen Komm.)	789
Avernakø (egen Komm.)	770	Hillerslev (egen Komm.)	750
Avnslev (Avnslev-Bovense Komm.)	807	Hjulby (egen Komm.)	806
Bjærgby [Bjerreby] (egen Komm.)	707	Horne (egen Komm.)	764
Bovense (Avnslev-Bovense Komm.)	810	Hostrup [Haastrup] (Jorløse-Hostrup Komm.)	759
Brahe-Trolleborg (egen Komm.)	726	Hov (Snøde-Stoense-Hov Komm.)	857
Bregninge (egen Komm.) Taaasing	702	Humle [Humble] (egen Komm.)	864
Bregninge (egen Komm.) Ærø	878	Hunstrup [Hundstrup] (egen Komm.)	725
Broby, se Nørre- og Sønder-Broby.		Hæsinge, se Øster- og Vester-Hæsinge.	
Brudager (Gudme-Brudager Komm.)	801	Højrup, se Sønder-Højrup.	
Bøstrup (egen Komm.)	851	Jorløse [Jordløse] (Jorløse-Hostrup Komm.)	756
Diernæs [Diernisse] (egen Komm.)	714	Kirkeby (Ollerup-Kirkeby Komm.)	689
Drejø (egen Komm.)	709	Krarup (egen Komm.)	732
Egense (egen Komm.)	683	Kullerup (Kullerup-Revs-Vindinge Komm.)	816
Ellested (Gislev-Ellested Komm.)	828	Kværndrup (egen Komm.)	694
Ellinge (Skellerup-Ellinge Komm.)	815	Landet (egen Komm.)	706
Espe (egen Komm.)	736	Langaa (Langaa-Øksendrup Komm.)	786
Faaborg Købstads Landdistrikt (egen Komm.)	713	Lindelse (egen Komm.)	862
Fløstrup [Flødstrup] (Fløstrup-Ullerslev Komm.)	810	Longelse (Longelse-Fuglsbølle Komm.)	859
Fodslette (Tryggelev-Fodslette Komm.)	869	Lunde (egen Komm.)	693
Frørup (egen Komm.)	824	Lyø (egen Komm.)	769
Fuglsbølle (Longelse-Fuglsbølle Komm.)	861	Magleby (egen Komm.)	871
Gestelev (egen Komm.)	735	Marstal Landsogn (egen Komm.)	882
Gislev (Gislev-Ellested Komm.)	780	Nørre-Broby (egen Komm.)	742
Gudbjærg (egen Komm.)	802	Ollerup (Ollerup-Kirkeby Komm.)	687
Gudme (Gudme-Brudager Komm.)	797	Ore [Oure] (Ore-Vejstrup Komm.)	793
Haastrup, se Hostrup.		Revs-Vindinge [Refsvindinge] (Kullerup-Revs-Vindinge Komm.)	818
Heden (egen Komm.)	739		

	Pag.		Pag.
Ringe (egen Komm.).....	773	Sønder-Højrup (egen Komm.).....	836
Rise (egen Komm.).....	880	Sørup (Skt. Jørgens-Sørup Komm.)...	682
Ryslinge (egen Komm.).....	777	Tranderup (egen Komm.)	879
Sandholts-Lyndelse (Vester-Hæsinge- Sandholts-Lyndelse Komm.).....	754	Tranekær (Tranekær-Tullebølle Komm.)	846
Simmerbølle (egen Komm.)	843	Tryggelev (Tryggelev-Fodslette Komm.)	867
Skaarup (egen Komm.).....	675	Tullebølle (Tranekær-Tullebølle Komm.)	844
Skellerup (Skellerup-Ellinge Komm.)..	814	Turø (egen Komm.).....	698
Skerninge, se Vester- og Øster-Sker- ninge.		Tved (egen Komm.)	678
Skrøvelev [Skrøbelev] (egen Komm.)..	841	Ulbølle (egen Komm.)	723
Skt. Jørgens (Skt. Jørgens-Sørup Komm.)	681	Ullerslev (Fløstrup-Ullerslev Komm.)..	813
Snøde (Snøde-Stoense-Hov Komm.)...	854	Vantinge (egen Komm.)	738
Stenstrup (egen Komm.).....	690	Vejlev (Allested-Vejlev Komm.).....	740
Stoense (Snøde-Stoense-Hov Komm.)..	856	Vejstrup (Ore-Vejstrup Komm.).....	795
Strynø (egen Komm.)	711	Vester-Aaby (egen Komm.)	717
Svanninge (egen Komm.)	761	Vester-Hæsinge (Vester-Hæsinge-Sand- holts-Lyndelse Komm.).....	753
Svindinge (egen Komm.)	782	Vester-Skerninge (egen Komm.).....	722
Søby (egen Komm.)	875	Vindinge (egen Komm.).....	819
Søllinge (Søllinge-Hellerup Komm.)...	833	Øksendrup (Langaa-Øksendrup Komm.)	788
Sønder-Brobj (egen Komm.).....	744	Ørbæk (egen Komm.).....	826
Forkortelser		Øster-Hæsinge (egen Komm.).....	747
		Øster-Skerninge (egen Komm.).....	686
			884

Marstal.

1914

Handelspladsen Marstal ligger paa Ærø Østkyst ned mod Bredningen — højeste Punkt, ved Kirken, er 12,5 m — under 54° 51' n. Br. og under 2° 3' 34" v. L. for Kbh. — 10° 31' 6" ø. L. for Grw. — (beregnet for Kirketaarnets Spids). Den ligger c. 10 km SØ. for Ærøskøbing: Byens største Udstrækning er i Retningen N.-S. c. 1000 m, dens Bredde er c. 400 m. Fra N. til S. løber Havnegade, Tværgade, Kirkestræde og Vestergade, der danner Grænsen mod Landsognet, og paa tværs af disse bl. a. Prinsensgade, Kongensgade og Skovgyden samt mange andre, til Dels meget smalle Gader. Bygrunden er meget lille, og Bebyggelsen

overskrider mange Steder Bygrænsen. Byens hyggelige Smaahuse og snævre Gader med toppet Stenbro minder meget om Sømandsbyen Dragør; mange af Husene hidrører fra 18. og Beg. af 19. Aarh. og er præget af sønderjysk Byggeskik.

Byen har 39 Gader og Stræder og 1 Torv. Som Forstad regnes Marstal Bondeby i Marstal Landsogn. Bygrunden med tilhørende Markjorder udgør 31 ha, og der var $\frac{1}{2}$ 1921 751 Huse, samt 258 i Marstal Bondeby. Af Arealet var i 1919 3 ha besaaede, 10 Haver o. l., 13 bebygget Grund, Veje o. l.

Bygningernes saml. Brandforsikringssum var $\frac{1}{4}$ 1922 5,283,285 Kr. (Antal af Forsikringer 726). Ved Vurderingen til Ejendomsskyld 1920 udgjorde den saml. Vurderingssum 6,106,000 Kr., deraf Jordværdien 748,000 Kroner.

Af offentlige og andre **Bygninger** samt **Institutioner** nævnes:

Kirken, ved Kongensgade og Kirkestræde, blev opført 1737-38 (Grundstenen nedlagdes $\frac{1}{4}$ 1737, og Indvielsen fandt Sted $\frac{30}{7}$ 1738). Den ældste Del af Bygningen, der er af Mursten med kløvet Kamp i Sokkel og Vestgavl, er et Langhus med femsidet Korafslutning. Hertil slutter sig et Vaabenhus mod S. og en 1771 tilbygget Korsarm mod N., kaldet „den nye Kirke“. Foran Vestgavlen, der tidligere bar Chr. VI's Navnetræk samt Aarstallet 1737, og kronedes af et Rytterspir, er der 1920 rejst et for frivillige Bidrag (90,000 Kr.) opført Taarn, kaldet „Fredstaarnet“, en anelig Murstensbygning med kobbertækt Barokspir (Arkt. N. Jacobsen). Taarnrummet tjener nu som Vaabenhus. Kirkens Indre har buet, gipset Loft. Altertavlen er et Maleri (Christus stiller Stormen) af Carl Rasmussen 1881, i moderne gotisk Ramme. Det tidligere Alterbillede (Christus i Gethsemane) hænger i Kirken. Alterstager, skænkede 1783 af Skipper Albert Hermansen. Kalk fra 1742, givet af Hinrich Selck, Købmand i Neumünster og „Pensionarius zu Gottesgabe auf Arroe“. Romansk Granitfont, oprindelig fra Tranderup Kirke. Prædikestol fra 18. Aarh. I Kirken hænger tre Malmkroner (1769, 1798), en Glaskrone samt fire Skibsmodeller, de ældste fra 1778 og 1804. Mindetavle over Skipper Albert Friis, † 1779, der skal have gjort sig fortjent ved Kirkens Opførelse. Udvendig paa Kirken en Mindetavle over Sognepr. B. M. Wedel, † 1819.

Ved Kirken, der ejes af Staten (Ærø Kirkekasse), er ansat en Sognepræst og en Kapellan, der tillige er Præster ved Kirken i Ommel.

Kirkegaarden, ved Kirken, er tildels nedlagt. Assistenskirkegaarden, ved Ommelsvejen, anl. 1896, c. 1,7 ha, er fælles for Handelspladsen og Landsognet. 1905 indrettedes i Forb. med det dervær. Materialhus et Ligkapel.

Missionshuset „Bethesda“, Tordenskjoldsgade, er opf. 1889.

Byen har intet Raadhus, men Kommunalbestyrelsen har Lokale, der ogsaa benyttes til Retslokale, i Sparekassens Bygn., i Kirkestræde overfor Kirken. Kæmnerkontoret ligger i Enighedsstræde.

Det kommunale Skolevæsen (Skoleplan af 1908) bestaar af en Grundskole med 7 Kl., en Almenskole med 3 Kl. og en Mellem- og Realskole med 5 Kl. Den to Stokv. høje Bygn. i Vestergade er opf. 1886, Arkt. E. Schwanenflügel, og rummer 10 Klassevær., Naturfagskl., Overlærer- og Pedelbolig; 1889 opførtes et Gymnastikhus (Arkt. N. Jakobsen), og 1898-99 udvidedes Skolen med en 2 Stokv. høj Tilbygning (Arkt. N. Jakobsen), indeholdende 6 Klassevær. Ved Skolevæsenet er ansat 1 Overlærer, 8 Lærere og 4 Lærerinder, og der var $\frac{1}{2}$ 1922 384 Elever (285 i Grund- og Almensk., 99 i Mellem- og Realsk.). Desuden er der flere private Pogeskoler. — **Teknisk Skole**, Gasværksvej, er opf. 1895 i 1 Stokv. (Arkt. N. Jakobsen); den har 1 Forst., 5 Lærere og 65 Elever. — Den kommunale **Navigationsskole**, Tordenskjoldsgade, er opf. 1881 i 2 Stokv. og senere udvidet; den har 1 Bestyrer og 3 Lærere samt 25-30 Elever; den forbereder til Styrmandseksamen, Fiske- og Sætteskippereks. — **Handelsskolen**, opr. af Handelsforeningen 1902, har Lokale i Kommuneskolen, 2 Lærere og 40 Elever.

Folkebiblioteket har Lokaler paa Kommuneskolen. Der er Teatersal paa Hotel Ærø.

Syge- og Epidemihuset, lidt N. for Byen, er opf. 1891 af Amtet, med 5 Senge, benyttes kun i Epidemifælde; i øvrigt overføres Patienter til Amtssygehuset i Ærøskøbing.

Fattiggaarden og Alderdomsasylet, ved Havnen, er opf. 1871; selve Fattig-

Efter Generalstabens Revision. 1921.

1 Markedsplads	10 Fattiggaard og Alderdomsasyt
2 Afholds- og Sønmandstjern	11 Hotel „Danmark“ og Sydfyns
3 Elektricitetsværk	Diskontobank
4 Spare- og Laanekasse	12 Hotel „Ærø“
5 Kirke	13 Andelsmejeri
6 Præstegaard	14 Kommuneskole
7 Apotek	15 Navigationskole
8 Landmandsbanken (Filial)	16 Missionshus „Bethesda“
9 Mindsten over omkomne	17 Sportsplads
ærøiske Søfolk i 1914-18.	18 og 19 Skibsværfter

gaarden har 10 Værelser, og Alderdomsasyet 5 Værelser. — Et **Alderdomshjem** paatænkes opført 1923, efter at der privat er indsamlet 90,000 Kr. hertil, deraf 50,000 Kr. skænket af B. Minor Nielsen fra S. Francisco.

Gasværket, S. for Byen, er anl. 1899 og er i Privateje. — Det kommunale **Elektricitetsværk**, Toldbodgade, er anl. 1912 af A/S M. og Omegns Elektricitetsværk, men købtes 1917 af Kommunen for 180,000 Kr. — Desuden findes der en

Marstal Kirke.

kommunal **Kødkontrolstation**.

Toldkammeret, paa Havnepladsen, er opf. 1886, Arkt. Bygningsinsp. Winstруп. **Posthuset** med **Telegrafstationen**, paa Havnepladsen, er opf. 1919 i 2 Stokv. af røde Mursten med Sandstensornamenter, Arkt. Bygningsinsp. J. Vilh. Petersen. I Bygningen er Bolig for Postmester og Telegrafbestyrer. — **Telefoncentralen** er indrettet i en tidl. Privatbygning ved Havnen (Marstal Telefonselsk. overgik 1918 til Fyns kommunale Telefonselsk.).

Af andre Bygninger nævnes: *Præstegaarden*, Kirkestræde, opf. 1805, *Kapellanboligen*, Møllevej, opf. 1894, *Hotel Ærø*, Torvet, *Hotel Danmark*, Kirkestræde, *Sparekassens Bygn.*, Kirkestræde, i 2 Stokværk, op-

ført 1890, *Landmandsbankens Bygning*, Prinsegade (Arkitekt Andreas Jensen).

Mindesmærker. Paa den nordl. Del af Havnepladsen er 1913 rejst en Mindesten til Minde om Havnens Anlæggelse 1825; hertil anvendtes en stor Granitsten, som 1829 var optaget i Havneindløbet og paa Isen transporteret ud paa Ærø Hale (Navnet skrives ogsaa Erikshale, vistnok en gammel Fordrejelse af *Erres*, ∴ Ærø's Hale) til Beskyttelse for denne, men nu laa c. 30 m ude i Vandet, idet Halen stadig skubber sig indefter. Sydligere paa Havnepladsen en 4 m høj Granitsten med Inskription, rejst paa Initiativ af Skibsførerforeningen af 1917, til Minde om de under Verdenskrigen omkomne 53 ærøske Sømænd; Stenen afsløredes 1³/₂ 1921. I Kirkens Østside en 8/₅ 1914 afsl. Marmor-Mindetavle for 10 i de slesvigske Krige faldne Soldater fra Marstal S.

Anlægget ved Havnen er ved Posthusets Opførelse 1919 blevet delt i 2 Dele, liggende N. og S. for dette.

Indbyggerantallet var 1/2 1921 2519 (1801: 1449, 1855: 2473, 1901: 3174), med Marstal Bondeby i Marstal Landsogn 3493. Efter Erhverv fordelte Folkemængden i Handelspladsen 1911 (2578) sig i flg. Grupper: 613 levede af Haandv.

og Industri, 320 af Handel o. l., 932 af Transport, 14 af Landbrug, 1 af Mejeri-drift, 126 af Fiskeri, 142 af immateriel Virksomhed, 98 af Tyendegerning o. l., 233 af egne Midler, 69 væsentlig af offtl. Understøttelse, 30 var uden angivet Erhverv.

Skibsfart. Ved Marstal Toldsted var der ved Udgangen af 1920 hjemmehørende 112 Sejlskibe med en samlet Tonnage af 14,481, 36 Motorskibe med 2346 og 3 Dampskibe med 1875 R. T., samt 152 Baade (under 4 R. T.). I den udenrigsge Fart klareredes 1920 for indgaaende: 105 Skibe med 741 Tons Gods, deraf 3 Dampskibe med 8, for udg. 109 Skibe med 87 Tons Gods, deraf 6 Dampskibe uden Bestuvning; i den indenrigske Fart for indg. 873 Skibe med 5305, deraf 624 Dampskibe med 1902, for udg. 863 Skibe med 1154, deraf 625 Dampskibe med 555 Tons Gods.

Ved Marstal Toldsted indbragte Indførselstolden 19^{20/21} 6191 Kr.

Der afholdes Marked i Maj og Sept. med Heste og Kreat.; Torvedag hver Tirsd. og Fred.

Al Fabrikker og industrielle Virksomheder nævnes: A/S H. C. Christensens

Staalskibsbyggeri (opr. 1879, A/S fra 1913, Aktiekap. 300,000 Kr.), Marstal Staal-skibsværft (grl. 1906, A/S fra 1916, Aktiekap. 1 Mill. Kr., er fra 1921 under Likvidation og 1922 tilbagekøbt af sin tidl. Ejer, Alv. Bondegaard), N. Hansen & Co.'s Skibsbyggeri (opr. 1898), Chr. L. Johansens Træskibsbyggeri (opr. 1905, A/S fra 1918, Aktiekap. 476,000 Kr.; 1922 ophørt som A/S og tilbagekøbt af Chr. L. Johansen), E. Erichsens Skibsbyggeri (opr. 1915), 1 Mineralvandsfabrik, 1 Andelsmejeri, 2 Bogtrykkerier m. m. Desuden er Byen Sæde for flere Rederier samt for Søassuranceforeningen „Ærø“.

I Marstal udgives følgende Aviser: „Ærø Avis“, grl. 1858, og „Ærø Folkeblad“ (grl. i Ærøskøbing 1881, overflyttet til M. 1916).

Kreaturholdet var ^{15/7} 1921: 40 Heste, 13 Geder, 7 Faar og 46 Svin (1914: 56).

Byens Øvrighed bestaar af Politimesteren, der har Bopæl i Rudkøbing, og en folkevalgt Borgmester. Byen, der blev autoriseret som Handelsplads ved Regulativ af ^{20/2} 1861, saa at der paa dens Grund maa drives borgerlig Næring i samme Udstrækning som paa Købstadsgrund, har en Kommunalbestyrelse, der bestaar af 11 paa 4 Aar valgte Medl., som af deres Midte vælger en Borgmester. Handelspladsen udgør en egen Kommune, der maa yde Bidrag til Amtets Repartitionsfond (1922: 1657 Kr.).

Finansielle Forhold. Indtægter 19^{18/19} (i 1000 Kr.): 134, deraf Ejendoms-

Mindesten for Marstal Havns Anlæggelse.

skatter 5, personlige Skatter 121, Formue- og Erhvervsindtægter 1; Udgifter 172, deraf Byens Bestyrelse 10, offtl. Understøttelse 109, Skolevæs. 29, Medicinalvæs. 8, Gader, Veje og Kloakker 2, Renter af Gæld 7. Aktiver ^{31/3} 1919: 179, Gæld 140. Skatteproc. udgjorde 19^{21/22} 5,0, Ligningsproc. 5,2.

Kommunens faste Ejendomme: Kommuneskolen, Gymnastikhuset, Navigations-skolen, Fattiggården, et Sprøjtehus, Kødkontrolbygningen, 4 Beboelseslejligheder samt 0,3 ha Jord.

Politiet består af 1 Sognefoged, 2 Vægttere og 2 Havnevægttere; Brandkorpset, der er lønnet, består af 1 Brandinspektør og 20 Mand.

Fra Marstal Havn.

Pengeinstitutter: I *Spare- og Laanekassen i Marstal* (opr. 1822; se R. U. Rasmussen, Sp- og Laanek. i M. gennem hundrede Aar, Odense 1922) var ^{31/3} 1920 Indsk. 8,303,685, Reser- vef. 373,095 Kr. Des- uden er der Filialer af *Den danske Land- mandsbank* (opr. 1900) og af *Sydfyns Diskon- tobank*, Faaborg.

Havnen. Der blev gjort Forsøg paa at skaffe en Havn i Slutn. af 18. Aarh., og Ar-

bejdet blev ogsaa tilendebragt ved Aar 1830, men den bestod egentlig kun af den blotte Strandbred, beskyttet mod S. af Ærø Hale (se p. 670). Først i 1830'erne begyndte Anlægget af den nuvæ. Havn, som senere flere Gange er blevet udvidet og forbedret. Den begrænses mod S. af Ærø Hale, mod V. af en paa „Heste- grund“ opf., c. 1065 m lang Kampestensmole og mod N. af en 1869 bygget, 130 m lang Mole, Dampskibsbroen, som senere er udvidet noget mod N. Indløbet sker fra N. gennem en 3,4 m dyb Rende. Dybden i Havnen er indt. 3,4 m, aftagende mod S. og Ø. Havnebassinet udgør c. 26,6 ha, den saml. Bolværkslængde c. 630 m, og Havnepladsen c. 4,6 ha. Havnevæsenet styres af en Kommission under Tilsyn af Ministeriet for offtl. Arbejder, bestaaende af 5 Medl., hvoraf Kom- munalbestyrelsen af sin Midte vælger eet. Havnens Formue var ^{31/3} 1921 30,200 Kr.; dens Gæld 26,000 Kr.; Indtægten af Havne- og Bropenge 30,280 Kr. Paa den vestl. Mole ved Indløbet er der 2 faste, røde Ledefyr, og N. for Byen 2 hvide, faste Ledefyr. Ved Havnen er der Løds, der lodser mod Ø. til Rudkøbing, mod N. til Svenborg Sund, og mod V. til Farvandet mellem Ærø og Lyø.

I gejstlig Hens. udgør Handelspladsen med Landsognet eet Pastorat. Den hører under Retskredsen Ærøskøbing Kbst. m. m. og er Tingsted for Han- delspladsen og Landsognet, Politikredsen Rudkøbing Kbst. m. m. (se p. 589), Svenborg Amtstuedistr., Ølandenes Lægekr. og har et Apotek (Filial af Apoteket i Ærøskøbing). Den hører til Amtets 4. Folketingskr. (Opstillingskr.), Rudkøbing Skattekr., Ærø Vurderingskr., Amtets 6. Forligskr. og 3. Udskrivningskr. 86. Lægd.

Ved Postvæsenet er ansat en Postmester, 1 Assistent og 1 Medhjælper, ved Telegrafvæsenet og Statstelefonen en Bestyrer og 1 Assistent, ved Toldvæsenet en Toldforvalter, 1 Assistent og 1 Medhjælper; desuden 2 Overtoldbetjente (i Ommel og Egehoved).

Byen staar i Dampskibsforbindelse med Svenborg (over Rudkøbing (Det sydfynske Dampskibsselskab), samt med København (Dampskibsselsk. Langeland), og i Motorbaadsforb. med Birkholm.

Historie. Marstal, vel egentlig Mar-stald, skal have sit Navn af et fyrsteligt Stutteri, der laa paa Byens nuv. Plads. Af et Amtsregnskab 1514 ses, at „Maerstatt“ den Gang kun havde 7 Bønder, medens den ikke nævnes i Regnskaberne 1483 og 1486, da den formodentlig ikke var udskilt fra Ommel. Byen har sikkert til at begynde med været Fiskerleje, og har altid haft sin Hovednæring fra Søen; noget større Jordtilliggende har den aldrig haft, fraset at Beboerne ved Gudsgaves Udparcellering 1768 købte en Del Parceller, hvilke dog paa ny er frasolgte i Løbet af 19. Aarh. I Beg. af 18. Aarh. svang Fiskerlejet sig stærkt i Vejret paa Grund af det rige Fiskeri under Laaland og var i den følgende Tid ved Beboernes Flid, Sparsommelighed og store Sømandsdygtighed i en saadan Opkomst, at Byen vakte omtrent samme Opsigt hos Samtiden som Esbjerg har vakt i vor Tid (se bl. a. Skildringen af Byen i Præsten Mag. Joh. Arndt Dyssels 1763 forfattede, 1774 udkomne Skrift: „Forsøg til en Indenlandsrejse“). Dens Bæltbaade færdedes paa Farvandene under Langeland, Falster, Laaland og Fyn og hjembragte store Sildefangster, og dens Jagter drev Handel med Korn, Fedevare og andet mellem de omliggende Købstæder og København, især klagede de mindre vindskibelige laalandske Købmænd bestandig over Ærøboernes nærgaaende Konkurrence. Byen var derfor i stærk Vækst og stigende Velstand. 1780 var der 761 Indb., 1803 var Tallet næsten fordoblet; 1768 var der 39, 1780 66 Fartøjer, og i 19. Aarh. har Handelsflaaden været i stadig Stigen; 1823 bestod den af 123, 1835 af 140, 1840 af 165, 1853 af 211, 1863 af 241, og 1871 af 269 Skibe. I den glimrende Handelsperiode i Slutn. af 18. Aarh. dreves der dog paa faa Undtagelser nær kun Skibsfart paa Østersølandene og Norge, især Handel med Korn for egen Regning. Først op mod Midten af 19. Aarh., samtidig med at Fragtfart efterhaanden afløste Sejlads for egen Regning, begyndte man tillige at sejle paa Frankrig og England, dog stadig med ret smaa Skibe. Jagttypen var den herskende til 1880'erne, da Skonnertribriggen efterhaanden blev Typen for de større Skibe. Der skete i disse Aar en Renaissance af Skibsfarten. Man begyndte den oversøiske Fart paa Vestindien og Brasilien, og Skonnertribrigge og 3mastede Skonnerter blev op mod Aarhundredskiftet i overvejende Flertal. I Verdenskrigen gik det især haardt ud over disse. Byen mistede op mod 100 Skibe, og 53 ærøske Sømænd satte Livet til.

Aar 1736 ansøgte Beboerne om at faa en egen Kirke, da Vejen til Rise Kirke var for lang (endnu kaldes en Sidebygn. i Rise Kirke for Marstallernes Kirke, og en Plads ved Siden af Kirkegaarden for Marstallernes Holdeplads). Andragendet bevilgedes, og en Kollekt foranstaltedes i alle danske og holstenske Kirker, og indbragte 1700 Rdl. Kirken vedblev dog at være Anneks til Rise til 1766. 1784 fik Beboerne Afslag paa en Ansøgning om Tilladelse til at anlægge en Havn, men begyndte alligevel paa egen Haand med Bygningen af den; man slæbte i Vintertiden store Sten ud paa Isen, og fik paa denne Maade ved fortsat Arbejde gennem mange Aar bygget betydelige Dæmninger; ved Havneordning af ²⁷/₄ 1831 opnaaedes Approbation paa Havnen. — Pengekrisen 1813 ramte den velhavende By haardt; ³⁰/₁₀ 1815 brændte 50 Huse, og ved Stormfloden 1872, da Vandet stod 11 ¹/₂ Fod over dagl. Vande, gik 26 Fartøjer paa Land, og Skaden ansloges til 34,500 Rd. I nyere Tid har Byen hævdet sig som Ærøns betydeligste Handelsby, og af stor Betydning har Skibsbyggerierne været, da de har skaffet Beskæftigelse til mange Mennesker. Det største af dem var dog uheldigvis kommet i Forbindelse med Kalundborg Skibsværft, hvis Fallit i 1921 drog dette med sig, dog var det mest udenbys Kapital, der stod i det; langt større Tab har Byen lidt ved de nedadgaende Konjunkturer for selve Skibsfarten.

Byens første Skole er oprettet 1705 og laa i Tværgade; Bygn. var kun 6 Fag, og der var kun ansat en Skoleholder. 1789 byggedes en ny Skolebygn. med Lærerbl. paa Torvet. Fra 1824 blev Degneembedet knyttet til Skolen. 1845 oprettedes en Realklasse (der kun bestod til 1851); ved Indvielsen af en Tilbyggn. ⁹/₁₀ 1847 havde Kronprins Frederik givet Tilladelse til, at Skolen fremtidig maatte hedde „Frederiksskolen“.

En Byskraa fra 1685 for Marstal, Ærø, er trykt i Bjerger og Søegaard, Danske Vider og Vedt. I, p. 502 ff.

I Marstal er Botanikeren Jens Wilken Hornemann († 1841) født $\frac{9}{8}$ 1770; hans Fader var Præst her.

Litt.: C. T. Høy, Træk af Marstals Historie. Nyborg 1913.

Sunds Herred.

Sognene: Skaarup, Tvød, Skt. Jørgens, Sørup, Egense, Øster-Skerninge, Ollerup, Kirkeby, Stenstrup, Lunde, Kværndrup, Turø, Bregninge, Landet, Bjergby, Drejø, Strynø.

1610

Sunds Herred, det næststørste i Amtet, indbefatter det sydøstl. Hjørne af Fyn, begrænset mod Ø., N. og V. af Gudme og Sallinge Herreder, samt den større Ø Taasing og de mindre Øer Turø, Skarø, Drejø, Hjortø, Birkholm og Strynø med nogle mindre Øer, beliggende dels i Store-Bælt, dels i Lille-Bælt, hvilke forbindes ved det mellem Fyn og Taasing løbende Svenborg Sund. Den største Udstrækning i den Del, der ligger paa Fyn, er fra N. til S. c. 21 km, fra V. til Ø. er den største Bredde c. 19 km. Overfladen er gennemgaaende bakket og højtligg.; omtr. i Midten ligger den Rygning, hvorfra Øens 4 Hovedvandskellinier udg.: fra Rygningens Øst-

punkt noget SØ. for Kværndrup gaar det korte sydøstl. Vandskel over Højbjærg, Herredets højeste Punkt, 112 m, ned til Skaarupøre, medens det nordøstl. Vandskel gaar mod N. genn. Herredet. Jorderne er overvejende lerede. Af de smaa Vandløb nævnes *Vejstrup Aa*, paa Herredets Nordøstgrænse, og *Syltemade Aa*, der løber mod SV. Mange Skove (i alt 3166 ha) er spredte over Herredet. Om de mindre Øers Højdeforhold se disse. M. H. t. Frugtbarheden hører Herredet til de middelhøje (gnmsntl. c. 10 Td. Ld. paa 1 Td. H.). Det samlede Areal udgør 28,392 ha (c. 284 km²), deraf Vandar. 179 ha. Ager og Engs Hartk. og det halv. Skovskyldehrtk. udgjorde $\frac{1}{2}$ 1905 4695 Td. Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1921 22,709 (1801: 10,228, 1850: 15,588, 1901: 20,739). I Herredet ligger Købstaden Svenborg. I gejstl. Hens. danner Herredet med Svenborg Kbst. eet Provsti, hvortil Hunstrup S. af Sallinge Hrd. (Anneks til Ø.-Skerninge) ogsaa hører.

Sunds Hrd., i Vald. II's Jordb. kaldet *Sundzhæreth*, hørte fra 1660 til Nyborg Amt; se i øvrigt p. 590.

Naar ikke mindre end $\frac{1}{8}$ af de Gravhøje, som kendes i Sunds Hrd.'s paa Fyn liggende Del, og godt Halvdelen af Dysserne falder paa Kystegnene, maa dette være et Udtryk for, at der i Hrd. væsentlig har været en Kystbosættelse, medens dets Indre kun i ringere Grad har været taget i Brug i hvert Fald i Sten- og Broncealderen, mulig fordi Skov strakte sig her. Særlig rig paa jordfaste Oldtidsminder har Hrd.'s fynske Del dog ikke været; der kendes kun godt en Snes store Stenalders Stengrave (Dysser), af Gravhøje henv. 150, for en stor Del vel hidrørende fra Broncealderen. Fra Jernalderen foreligger nogle Fund under flad Mark. Om de arkæologiske Forhold paa Øerne se under disse.

Litt.: Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Undersøgelser i Sunds Hrd., af Henry Petersen 1876 og Th. Thomsen 1921 (Manusk.). — Provst Vitus Berings Bidr. til S. Hrd.'s Præstehist., i Kirkehist. Saml. 3. R. VI p. 355 flg.